

POLITIČKA KONTROLA U DALMACIJI TIJEKOM PRVOG SVJETSKOG RATA

Ante Bralić

Filozofski fakultet, Beograd, 22. II.
2015.

Politička kontrola u Dalmaciji

Predavanje u sklopu znanstvenog projekta “Raspad
Habsburške Monarhije i transformacije na
istočnojadranskoj obali (1917.-1923.)
Hrvatske zaklade za znanost

Politička kontrola u Dalmaciji

- Kraljevina Dalmacija – “od Raba do Spiča”

Površina: 12.840 km², 14 kotara, 86 općina

Zadar – glavni grad pokrajine

Sjedište: Namjesništva, Zemaljskog sabora, Zemaljskog odbora, Pokrajinskog školskog vijeća, Pokrajinskog financijskog ravnateljstva, Zapovjedništva žandarmerije, Pošte, Austro-Ugarska banka

Prosvjetno središte: tri gimnazije, dvije bogoslovije

Crkveno središte: Nadbiskupija i metropolija

Zadar – činovnički grad – gotovo 40% stanovnika činovnici i članovi njihovi obitelji. Talijanska stranka na vlasti.

Politička kontrola u Dalmaciji

- Dalmacija uoči Prvog svjetskog rata

Tri hrvatske stranke:

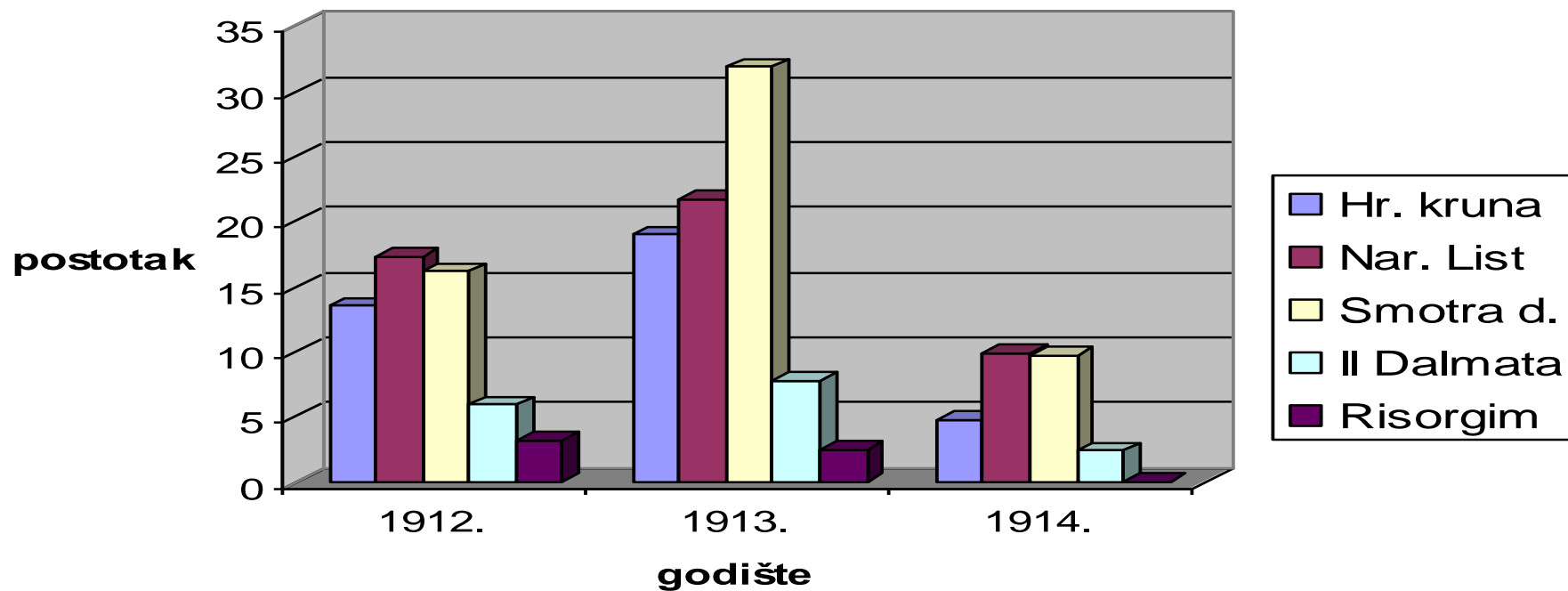
- Hrvatska stranka – ima većinu u Dalmatinskom saboru
- Hrvatska pučka napredna stranka – Josip Smodlaka
Politika “novog kursa” – jugoslavenska orijentacija
- Stranka Prava – oporbena stranka – trijalističko rješenje hrvatskog pitanja

- Srpska stranka na Primorju – pored politike “novog kursa” u zadarskoj općini uska suradnja s Talijanskom liberalnom strankom
- Talijanska liberalna stranka – obnaša vlast u općini Zadar

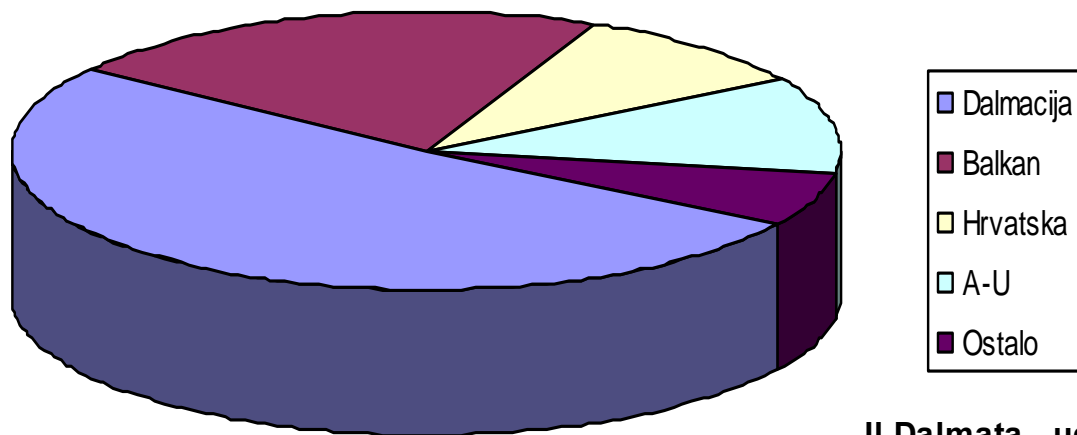
**Stranački sastav Zemaljskog sabora
Kraljevine Dalmacije 1908.:**

Stranka	Veleporeznici	Kurija gradova	Trg.- obrtničke komore	Vanjske općine
Hrvatska stranka	5	4	2	8
Stranka prava	-	2	-	6
Talijanska stranka	4	1	1	-
Srpska stranka	1	-	-	6
Hrv. napredna stranka	-	1	-	-
Ukupno	10	8	3	20

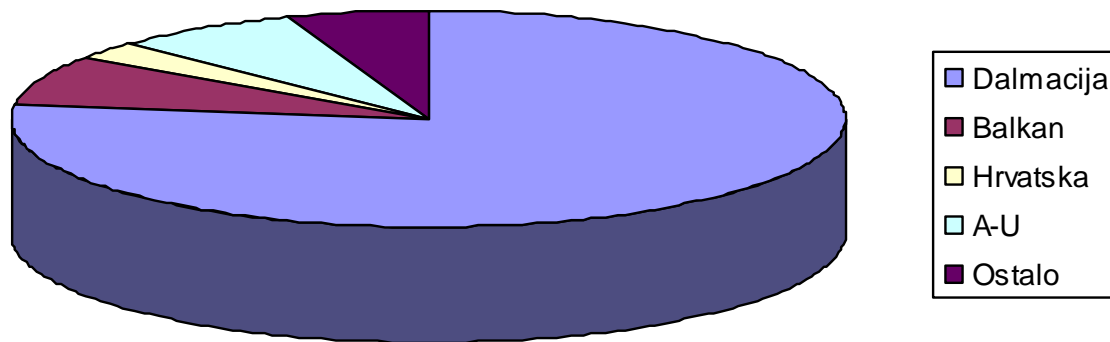
Udio članka rubrike Balkanske prilike (u postocima)

Narodni list - udio članaka za rubrike:

II Dalmata - udio članaka po rubrikama:

Tablica br. 1 – Nacionalna struktura Kraljevine Dalmacije

Nacionalnost	1880.		1890.		1900.		1910.	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Hrvati	369,531	77.62	423,536	80.30	481,499	81.09	520,073	80.56
Srbi	78,852	16.56	87,160	16.53	96,466	16.25	106,308	16.46
Talijani	27,305	5.73	16,000	3.03	15,279	2.57	18,028	2.79
Ostali	414	0.09	730	0.14	540	0.09	1,257	0.19
Ukupno	476,102	100	524,426	100	593,784	100	645,666	100

Tablica br. 2 – Broj birača i visina poreza po biraču u zadarskom kotaru 1912.

Općina	Broj stanovnika	Broj birača	Plaćeno poreza 1912.	Visina poreza po biraču
Biograd	8.629	966	19.591	20,3
Nin	8.668	842	18.384	21,8
Novigrad	6.709	828	14.114	17,1
Pag	7.462	713	17.665	24,8
Rab	5.099	672	11.716	17,4
Sali	6.875	651	7.747	11,9
Silba	4.076	326	7.040	21,6
Zadar – grad	13.191	1.125	406.447	361,3
Zadar – sela	22.536	2.884	50.247	17,4
Ukupno:	83.248	9.656	552.951	57,3

Izbijanje Prvog svjetskog rata i Dalmacija

- Politička represija i kontrola – zabrana srpskih političkih i društvenih organizacija kao i projugoslavenskih organizacija (Hrvatski sokol i Hrvatski akademički klub).
- Ukupno do kraja srpnja 1914. u Dalmaciji je uhićeno: 4 zastupnika na Carevinskom vijeću, 5 zastupnika na Dalmatinskom saboru, 16 katoličkih i pravoslavnih svećenika, 17 odvjetnika i bilježnika, 5 liječnika i ljekarnika, 33 trgovca, bankara i obrtnika, 13 profesora i učitelja, 14 privatnih činovnika, 7 novinara, 16 državnih, zemaljskih i općinskih činovnika, 32 posjednika, 12 učenika te više djevojaka i gospođa, između kojih su dvije bile dojilje i preko 200 seljaka. Svi su bili odvedeni u Maribor.

Politička kontrola u Dalmaciji

- Tri oblika arbitrarne represije:

Interniranje – Prisilno odvođenje u logore

Dalmatinski Hrvati i Srbi – najčešće u Leibnitz

Dalmatinski Talijani – Pulkau u Moravskoj

Konfiniranje – Prisilno određivanje mjesta boravka

Taoci – zaštita vojnih konvoja (prestaje tijekom 1915.)

Politička kontrola u Dalmaciji

Suspenzija ustavnih sloboda:

Zabrana okupljanja, preventivna cenzura novinstva,
pismovna cenzura (cenzorni uredi).

Neprestana cirkulacija popisa politički sumnjivih osoba,
novina i udruženja.

Prekid telefonskog prometa

Popis vlasnika automobila

Popis vlasnika golubova pismoša

Otežano putovanje: putovnica za unutrašnjost zemlje
putovnica za inozemstvo.

Politička kontrola u Dalmaciji

Kriegsüberwachungsamt KÜA – Ratni nadzorni ured –
Objedinjuje rad više ministarstava.

Prosljeđuje naredbe preko ministarstva unutarnjih poslova namjesništvu, a ono redarstvenom odsjeku kotarskog poglavarstva (u Zadru Alojzije Gustin).

“Politički sumnjive osobe”:

Sačuvano 379 dosijea – nepotpuno. Nedostaju spisi politički sumnjivih osoba talijanske provenijencije.

Najteža represija u Boki kotorskoj: čak 78 osoba praćeno, od toga su 32 osude na smrt, a izvršene su tri.

Politička kontrola u Dalmaciji

Inicijativu za represivne mjere daju vojni organi, osobito
“zapovijedajući general u Sarajevu” (BHD)

Primjer društava Hrvatskog sokola u Dalmaciji

Politička represija nad Talijanima

Politička kontrola u Dalmaciji

Politička i nacionalna marginalizacija dalmatinskih Srba:

- Raspuštanje političkih i kulturnih organizacija
- Uhićenja, interniranja i konfiniranja
- Zabrana uporabe ćirilice: prvo, uz dopuštenje učenja za učenike “grko-istočnjake”, a od 1915./16. potpuna zabrana. Ćirilične knjige izbačene iz školskih knjižnica.
- Zabrana uporabe “srpsko-pravoslavnog” naziva, a nametanje “grčko-istočnog” imena. Otpor bokokotorskog episkopa Bobića.

Do kraja rata, srpska zajednica i elita je pasivna i nastupa samo uz projugoslavenski orijentirane Hrvate.

Politička kontrola u Dalmaciji

- Ulazak Italije u rat i Zadar

Pogoršanje statusa talijanske zajednice u gradu:

Zabrana talijanskih društava npr. Società dei bersaglieri, ukidanje Leginih škola na Voštarnici i u Arbanasima, ukidanje ženske građanske škole sestara benediktinki na talijanskom jeziku.

Prestanak rada “Il Dalmata” jedinih novina na talijanskom jeziku – travanj 1916.

Vrhunac represije – raspuštanje zadarske Općine 30. svibnja 1916. i imenovanje Mate Škarića za općinskog povjerenika.

Politička kontrola u Dalmaciji

Politička represija je žešća nad Srbima i projugoslavenskim Hrvatima nego nad Talijanima.

Opstrukcija represije civilnih organa vlasti prema Talijanima. Primjeri katastra za osobe osuđene za veleizdaju. Talijanska memoaristika.

Općenito je represija bila jača u austrijskom dijelu Monarhije.

Politička kontrola u Dalmaciji

- Jačanje hrvatske pozicije u Zadru:

Osnivanje novih pučkih hrvatskih škola: Voštarnica, Puntamika, Arbanasi. Osnivanje trgovačkog tečaja na hrvatskom jeziku. Trebala se osnovati Ženska učiteljska škola na hrvatskom jeziku u šk. 1918./1919.

Vidljivija hrvatska uloga: Pjevanje “Lijepa naša” na službenim događanjima, hrvatska humanitarna društva, kulturni život na hrvatskom jeziku. Vojno pomorske vlasti: Hrvatski nazivi mjesta na primorju od 1917.

Politička kontrola u Dalmaciji

- Svibanjska deklaracija – 30. svibnja 1917.

Slabljenje političke represije – prestanak interniranja, vraćanje politički nepoćudnih političara i javnih osoba. Smanjivanje cenzure.

Deklaracijski pokret - intenziviranje političkog života u pokrajini.

Zadar kasni u deklaracijskom pokretu: glavni grad, činovništvo ovisno o vlasti, nadbiskup Pulišić nije javno podržao deklaraciju.

Politička kontrola u Dalmaciji

- Od ljeta 1918. počinje bujati politički život u pokrajini, Zadar kasnije – listopad 1918.

Narodno vijeće Hrvata i Srba <-> Narodno vijeće Talijana.
Svakodnevni sastanci, formiranje paramilitarnih
organizacija “narodnih gardi” (bivši sokolaši i beršaljeri)

Rušenje austrijskih vlasti u Zadru 31. listopada 1918.

Općinski načelnik ponovo Ziliotto, a Zemaljska vlada za Dalmaciju (iz Splita) 1. studenog 1918. za namjesnika je imenovala Stefana Metličića – ZADAR PRESTAJE BITI GLAVNI GRAD DALMACIJE

Politička kontrola u Dalmaciji

- Od 31. listopada do 4. studenog 1918. euforija u Zadru i pokrajini

Svakodnevne demonstracije i manifestacije, rušenje austrijskih simbola

Talijanska mornarica (Torpiljerka 55 AS) ulazi u zadarsku luku 4. studenog prije 15 sati. Kraljevina Italija to iskorištava da prikaže Zadar kao “ratni plijen”

Sve više talijanskih vojnika u gradu i širenje okupacijske zone diljem sjeverne Dalmacije do kraja 1918. godine.

Politička kontrola u Dalmaciji

- Pogoršanje položaja hrvatske i srpske zajednice u Zadru:

Preuzimanje namjesništva u talijanske ruke 5. prosinca 1918.

Fizički napadi na školske institucije na hrvatskom jeziku kao i na istaknute pojedince.

Jugoslavenske orijentacija hrvatskih političara uključujući i don Ivu Prodana – predsjednika Stranke prava

Politička kontrola u Dalmaciji

- Posebne točke talijanskih napada:

Preparandija u Arbanasima i katolička Bogoslovija

14. studenog 1919. prigodom dolaska D' Anunzia u Zadar prodor u Bogosloviju i Nadbiskupiju uz prijetnju oružjem.

Zatvaranje i protjerivanje svećenstva

Napadi na Preparandiju 30. studenog 1918., 13. svibnja 1919. i 14. studenog 1920.

Zadar je Rapallskim ugovorom 12. 11. 1920. postao dio Kraljevine Italije. Iseljavanje hrvatske i srpske elite iz grada.

ZAHVALJUJEM
NA
VAŠOJ PAŽNJI!